

SU ŽALGIRIU – UŽ LIETUVĄ!

ŽALGIRIS

Nykstančiuose kaimuose - nykstančios kapinės

Kapinių gyvenimas gerokai ilgesnis negu žmonių. Kad kapinės išnyktų iš atminties, turi sudulėti kryžiai, žolėmis apaugti akmenys, ir vis tiek iš lūpų į lūpas bus perduodama: čia - kapinės. Istorija rodo, kad kapines labiau sergsti ir gerbia arčiau žemės esantys žmonės.

R Dalia BYČIENĖ
„Respublikos“ žurnalistė

Į Vaiponiškės (Kalvarijos sav.) senąsias lietuvių kapines ir evangelikų liuteronų, dar vadinamas Prūskapiais, kapines retkarčiais užsuka tik vietos gyventojai, vaiponiškiai, pavasarį su pjūklais krūmams karpyti prasčiau seniūnijos pasiūsti žmonės, o toliau - sustojęs laikas. Nėra kam uždegti žvakelių, neliko artimųjų. Prūskapių, kuriuose paskutinis kapas buvo supiltas tarpukariu, palikuonys jau patys iškeliavo amžinybėn. Vienus giminės į kitą kalnelį Lietuvoje palydėjo, kiti, dundant karui, pabėgo į Vokietiją. Jų vaikaičiai net nežino, kurioje pusėje protėvių kapų ieškoti. Nors ne visi nežino. Vaiponiškėje, už kelių šimtų metrų nuo abiejų kapų, gyvenantys Ona ir Petras Radžiūnai pasakojo prieš pusantros metų lydėję į Prūskapius iš Vokietijos atvažiavusius buvusios kaimynės Marės Engelertienės vaikaitę ir jos sūnų. Parodė, kur palaidota jų močiutė ir promočiutė, pasakojo apie kitus po jau išklypusiais antkapiais besiilsinčius buvusius kaimynus. Vaikystėje lietuviškai su kaimo vaikais kalbėjusi Engelertienės provaikaitė, buvusi Vitlipaitė, lietuvių kalbą jau pamiršusi, o jos sūnus tos kalbos niekada nemokėjo. Bendravo padedant vertėjai. „Jie filmavo visus kapus, susuko apie dviejų valandų filmą, išsivežė saviškiams parodyti. Išsivežė rūgščių obuolių iš promočiutės sodybos, molio atplaišų nuo protėvių kieme tebesančio molinio tvarto. Žadėjo dar atvažiuoti, bet girdėjome, kad Lietuva susižavėjęs provaikaitis žuvo. Toks tas gyvenimas - čia susipažįsti, čia - išsiskirti“, - apgailestavo 78 metų Ona. Iš kito kaimo į Radžiūnus atitekėjusi moteris apie Prūskapių vietinius žino tik iš vyro ir vyresnių kaimo gyventojų pasakojimų. O 82 metų Petras ne su vienu jų, vaikas būdamas, net tais pačiais takais vaikščiojo. Artimiausia iš palaidotųjų Radžiūnai laiko senąją Engelertienę. „Vis dėlto buvusi kaimynė“, - pagarbiai mini. Palydi abu į senąsias kapines ir mus. Braunamės per atžėlusius alyvų krūmus. Buvusios kaimynės kapas giliai krūmuose po samanomis, bet Ona jį randa. Uždegame žvakelę.

Petras rodo ir kitų vokiečių kilmės vaiponiškėčių kapines. „Austrotai, visa jų giminė čia palaidota“, - palydi prie kaltiniais kryžiais papuoštų antkapių. Kas ilsėjosi po jau nugriuvusiais ažuoliniais kryžiais, jis neprisimena. Apgailestauja, kad kapinės anksčiau ne taip atrodžiusios. „Kapines vokiečiai

► **ATMINIMAS.** Ištuštėjusio Vaiponiškės kaimo vieni seniausių gyventojų Ona ir Petras Radžiūnai į baigiančias sunyksti evangelikų liuteronų kapines retkarčiais užsuka aplankyti buvusių kaimynų

patys aptvėrė akmenine tvora, ten, kur tik stulpai likę, buvo gražūs kaltiniai vartai. Dingo tie vartai sovietmečiu, o tvora beveik visa vieno iš buvusio kolūkio pirmininkų paliepimu atsidūrė fermos pamatuose. Nežinau nė katros fermos. Gal ir ji jau nugriauta?“ - abejoja vaiponiškietis.

Anot P.Radžiūno, jei ne karas, vokiečiai čia ir būtų likę gyventi. Pasidarė didžiules kapines, dalis taip ir liko neužlaidota. Vyras sako, kad vokiečiai visi kalbėjo lietuviškai, net ir savo šeimose. Tačiau turėjo ir savo tradicijų. Nevedė kitauciu ir netekėjo už jų, nesimaišė.

„Baisus skandalas buvo kilęs, kai vienas prūsas nusižiūrėjo kaime mergaitę lietuvę“, - prisiminė Petras. Radžiūnai sako, kad seniau niekas taip kapinių kaimuose neprižiūrėjo ir nelankė, kaip dabar. „Pasodindavo ką nors žalio, apšluodavo takus, žvakių tokių nebuvo, degindavo vaškinės, ilgas. Tol, kol vėjas užpūsdavo“, - pasakojo Ona. Jos manymu, kol žmonės mena, kapines reikia tvarkyti. Jeigu artimųjų nebėra, žvakelę turėtų uždegti nepažįstami.

Nors apie evangelikų liuteronų palaidojimus vaiponiškėčiai žino daugiau, negali pasakyti, kas palai-

dota prie pat Prūskapių esančiuose lietuvių kapuose. „Mūsų jau tėvai neprisiminė, kas ten ilsisi, nei kryžių, nei antkapių nė žymės. Visi žinome, kad ten - kaimo kapinės. Tėvai vaikams primindavo, kad apsirikę ten gyvulių neužgintų“, - mena žmonės. Abiejų Radžiūnų tėvai ir seneliai palaidoti Sangrūdoje, parapijinėse kapinėse.

Kalvarijos savivaldybės paminklotvarkininkas Romas Eidukaitis pasakojo, kad valstybės saugomos yra visos kapinės, kurioms daugiau negu 50 metų. Kalvarijos savivaldybėje tokių yra 51. Iš jų mažiausiai penkerios - evangelikų liute-

ronų. „Kaip tokiai mažai savivaldybei - daug“, - mano R.Eidukaitis. Pasak savivaldybės atstovo, senos kapinės yra savivaldybės jurisdikcijoje. Tiksliau, seniūnijų. Kiek esą pinigų ir noro, tiek tos kapinės ir tvarkomos. „Visiems žinoma, kad geriau tvarkomos tos senos kapinės, kurios yra arčiau miestelių bei gyvenviečių“, - nedaro paslapties valdžios atstovas. Valstybė, anot jo, kištusi tik tada, jeigu kas kapines niokotų. „Senosios kapinės kultūros paveldu buvo laikomos ir sovietmečiu, bet turbūt pagarba joms priklausė nuo valdžios požiūrio“, - teigė savivaldybės atstovas.

Kazimiero Linkevičiaus nuotrauka

Muziejininkė Kazimiera Kairiūkštytė-Galaunienė

Muziejuose saugomos kultūros vertybės yra neįkainojama mūsų tautos istorijos paveldo dalis. Lankydami muziejuose, apžiūrėdami ekspozicijas, retai susimąstome, kas tas vertybes surinko, išsaugojo. Apie muziejinius retai kalbama, rašoma, jie nešmėžuoja populiarių spaudos leidinių puslapiuose. O dažnas jų šiam kilniam darbui - išsaugoti Lietuvos praeities vertybes ir istorinę tiesą - paskyrė visą savo gyvenimą. Viena tokių asmenybių yra Kazimiera Kairiūkštytė-Galaunienė, muziejinkystei paskyrusi daugiau kaip 50 savo gyvenimo metų.

K.Kairiūkštytė gimė 1924 m. rugpjūčio 15 d. ūkininkų Ievos Garmutės ir Juozo Kairiūkščio šeimoje Piliunos kaime, Aukštosios Panemunės valsčiuje, Kauno apskrityje. Be Kazytės, šeimoje augo 5 metais jaunesni dvynukai - brolis Vytautas ir sesuo Janina. Kazytė 1935 m. baigė Piliunos pradžios mokyklos keturis skyrius, o 1938 m. - šeštą skyrių Aukštosios Panemunės reformuotoje pradinėje mokykloje. 1938-1940 m. mokėsi Kauno „Aušros“ mergaičių gimnazijoje. 1940 m. rudenį mergaitė, dėdės šeimos pakviesta, persikėlė į Vilnių ir mokėsi kunigaikštienės Birutės mergaičių gimnazijoje. Jos direktorė buvo garsi istorikė Vanda Daugirdaitė-Sruogienė (1899-1997). Lietuvių kalbos mokytoja buvo rašytoja Petronėlė Orintaitė (1905-1999), ne tik žiniomis, bet ir savo asmenybe imponavusi moksleivėms. K.Kairiūkštytė gimnaziją baigė 1944 m. Tų metų vasarą į Lietuvą antrą kartą įžengė sovietiniai okupantai. Nuo fugasinių bombų sudegė Kairiūkščių sodyba, šeima liko be pastogės. Norėdama padėti artimiesiems, Kazimiera metus mokytojavo Piliunos pradinėje mokykloje.

Mergina gimnazijoje labai domėjosi istorija ir literatūra, bet buvo apsisprendusi studijuoti teisę. 1945 m. ji įstojo į Vilniaus universiteto Istorijos-filologijos fakultetą manydama, kad šios studijos bus bendram išsilavinimui, o paskui ji studijuos teisę. Mergina greitai suprato, kad sovietinėje sistemoje jokių teisės normų nesilaikoma. K.Kairiūkštytė liko Istorijos-filologijos fakultete ir pasirinko muziejininkės specializaciją, nes 1947 m. profesoriaus Pauliaus Galaunės (1890-1988) iniciatyva buvo įkurta Muzeologijos katedra, jis tapo šios katedros vedėju. 1947-1949 m. katedra parengė ir išleido vienintelę muziejininkų laidą. Pagrindines muziejininkystės disciplinas universitete skaitė profesorius P.Galaunė. Būsimieji muziejininkai klausėsi paskaitų garsių, dar neištremtų į lagerį profesorių filosofų - Levo Karsavino (1882-1952), Vasilyaus Sezemano (1884-1963), istoriko Igno Jonyno (1884-1954). Kazimierai ypatingą poveikį pada-

rė prancūzų kalbos dėstytoja vienuolė Eleonora Karvelytė. Ji paskatino domėtis Blezo Paskalio (1623-1662), Fransua Fenelono (1651-1715), Žano de la Briujero (1645-1696) raštais, Viktoro Hugo (1802-1885) poezija. Su E.Karvelyte bendravimas nenutrūko ir tada, kai dėstytoja už religines pažiūras buvo pašalinta iš universiteto.

Praktinius užsiėmimus vedė Akvilė Mikėnaitė (1912-2004). Ji universiteto patalpose 1947 m. parengė pirmą kuklų liaudies meno ekspoziciją, mokė studentus, kaip tvarkyti eksponatus, užrašyti jų metrikas. 1948 m. vėl pradėta rinkti liaudies meno eksponatus, nes dėl karo ir pokario suirutės šis darbas buvo nutrūkęs.

Dar studijuodama K.Kairiūkštytė pradėjo dirbti muziejuje. Diplominiam darbui ji pasirinko temą apie lietuvių liaudies juostas. Apgynusi diplominį darbą, išlaikiusi valstybinius egzaminus, 1950 m. Kazimiera pagal paskyrimą pradėjo dirbti LTSR Mokslų akademijos Istorijos instituto Etnografijos sektoriuje jaunesniąja mokslinė bendradarbe. Jos pasirinkta tyrinėjimų sritis buvo lietuvių tautiniai drabužiai. Darbas muziejuje truko neilgai.

Lietuvoje padėtis buvo labai įtempta. Partizaninis judėjimas silpo, nes prieš partizanus buvo sutelktos galingos prievartos jėgos. K.Kairiūkštytės sesuo Janina buvo partizanų rėmėja, ji pakliuvo į enkavedistų akiratį, buvo suimta. Kratos metu rasti seseriai rašyti patriotinio nusiteikimo Kazimieros laišakai buvo pagrindiniai įkalčiai. Per tardymą mergina neslėpė savo pažiūrų, sutiko su visais kaltinimais, nieko neneigė. Atsimindama tą laikotarpį, Kazimiera sakė, kad pagrindinis jos tikslas buvo išgelbėti seserį. Ypatingojo tribunolo nutartimi K.Kairiūkštytė buvo nuteista 25 metams, o jos sesuo Janina - 10 metų. Kai teismo proceso pabaigoje teisiamosioms buvo suteiktas paskutinis žodis, K.Kairiūkštytė Ypatingojo tribunolo nariams ryžtingai pasakė: „Aš noriu, kad Lietuva būtų laisva.“

► Kazimiera Kairiūkštytė-Galaunienė muziejinkystei paskyrė daugiau kaip 50 savo gyvenimo metų

Iš Vilniaus mergina buvo išvežta į šiaurę ir įkalinta Archangelsko srityje esančiame Jercevo moterų lageryje. Demaskavus Stalino asmenybės kultą 1956 m. politinių kalinių bylos buvo peržiūrėtos. K.Kairiūkštytei leista grįžti į Lietuvą, bet reabilituota ji buvo tik 1991 m. Galimybės grįžti į ankstesniąją darbovietę - Istorijos institutą - su politinės kalinės „dėme“ nebuvo jokios. Keletą mėnesių pailsėjusi tėviškėje, Kazimiera pradėjo dirbti M.K.Čiurlionio muziejuje - Vaizduojamosios dailės skyriuje, kuriam vadovavo Valerija Čiurlionytė-Karūžienė (1886-1982). Šia-

► Kazimiera Kairiūkštytė-Galaunienė

me skyriuje K.Kairiūkštytė dirbo mokslo darbuotoja 1957-1959 m. 1959 m. iš darbo muziejuje kaip politiškai nepatikima buvo atleista. Muziejaus direktorius dailininkas Petras Stauskas (1919-2003), globojęs politiškai persekiojamus as-

psilpo, K.Kairiūkštytė įsidarbino M.K.Čiurlionio muziejaus Liaudies meno skyriuje vyresniąja mokslo darbuotoja. 1965-1974 m., 1979-1983 m. ji buvo šio skyriaus vedėja, vėliau skyriaus konsultante. Ji organizavo ekspedicijas, rašė jų dienoraščius, kartu su bendradarbėmis rinko liaudies meno eksponatus. Melioracija, kolūkinė gyvenviečių statyba galutinai naikino senąją lietuvišką kaimą, ekspedicijų metu pavyko surinkti ir išsaugoti nuo sunaikinimo daug liaudies meno vertybių. Būdamą plataus kultūrinio akiračio, mokanti kelias užsienio kalbas ir turėdama solidžią darbo patirtį, Kazimiera dalijosi ja su kolegomis, skaitė pranešimus muziejininkystės klausimais ne tik Lietuvoje, bet ir Estijoje, Rusijoje.

1961 m., kai ideologiniai varžtai

Kazimiera 1960 m. vasarį įstojo į pagrindinį veikusią Lietuvos skaučių seserijos organizaciją, atgavus Nepriklausomybę tęsė savo veiklą Kauno „Aušros“ vyresniųjų skaučių draugovėje.

1967 m. K.Kairiūkštytė išstekejo už profesoriaus Pauliaus Galaunės. Labai daug nuveikęs Lietuvos kultūrai, profesorius P.Galaunė (tarpukariu jis įkūrė M.K.Čiurlionio dailės

apsilpo, K.Kairiūkštytė įsidarbino M.K.Čiurlionio muziejaus Liaudies meno skyriuje vyresniąja mokslo darbuotoja. 1965-1974 m., 1979-1983 m. ji buvo šio skyriaus vedėja, vėliau skyriaus konsultante. Ji organizavo ekspedicijas, rašė jų dienoraščius, kartu su bendradarbėmis rinko liaudies meno eksponatus. Melioracija, kolūkinė gyvenviečių statyba galutinai naikino senąją lietuvišką kaimą, ekspedicijų metu pavyko surinkti ir išsaugoti nuo sunaikinimo daug liaudies meno vertybių. Būdamą plataus kultūrinio akiračio, mokanti kelias užsienio kalbas ir turėdama solidžią darbo patirtį, Kazimiera dalijosi ja su kolegomis, skaitė pranešimus muziejininkystės klausimais ne tik Lietuvoje, bet ir Estijoje, Rusijoje.

galeriją, jai vadovavo, rengė lietuvių liaudies meno parodas užsienyje, publikavo menotyros straipsnius, buvo Vytauto Didžiojo karo muziejaus direktorius, profesoriavo Vytauto Didžiojo, Vilniaus universitete, Dailės institute) kaip politiškai nepatikimas buvo atleistas iš darbo.

Savo apsisprendimą santuokai moteris taip apibūdino: „Mus suartino vienodas požiūris į kultūros dalykus, specialybė. Ant mano pečių gulė būtina rūpesčiai nebuvo sunkūs. Kiekvienas žmogus turi savo siekius. Aš savo gyvenimo prasmę mačiau padėti vyrui, o kartu tarnauti savo krašto kultūrai. [...] Esu laiminga, kad galėjau jam padėti kaip artimas žmogus. Jis man buvo svarbus plačiu kultūrinio akiračiu, inteligencija. Tai buvo žmogus, kuris niekada neįėjo į kompromisą su savo sąžine ir išliko garbingas. Kai jam siūlė arba tartininkauti tuometinei valdžiai, arba vykti į Sibirą pas baltąsias meškas, jis pasirinko pastarąjį kelią. Kai paklausiau, kodėl, atsakė, kad jam kitaip elgtis neleido sąžinė. Ar reikia didesnio liudijimo apie žmogaus sąžiningumą?“

K.Galaunienė sudarė P.Galaunės raštų bibliografiją „P.Galaunė. Dailės ir kultūros baruose“ (1970 m.), 1994 m. parengė rankraštinę knygą apie profesoriaus biblioteką, aprašė rankraščius. Talkininkavo savo studijų draugei menotyrininkei Zitai Žemaitytei, parašiusiai išsamią monografiją apie P.Galaunę.

Po P.Galaunės mirties 1988 m. Kazimiera tvirtai pasiryžo įkurti Adelės ir Pauliaus Galaunių memorialinį muziejų prieš Antrąjį pasaulinį karą sutuoktinių pasistatytame name Kaune, Vydūno alėjoje, ir išsaugoti vienoje vietoje visą turtinę kultūrinę palikimą - didelę biblioteką su bibliofiliniais leidimais, grafikos darbų, ekslibrisų, liaudies meno kolekcijas ir kt. Be to, šis namas buvo tarpukario Lietuvos kultūros elito susibūrimo vieta.

Pasiekti, kad būtų įkurtas memorialinis muziejus, reikėjo labai daug energijos ir jėgų. Adelės ir Pauliaus Galaunių namai-muziejus, kaip M.K.Čiurlionio muziejaus padalinys, buvo atidaryti 1996 m. gruodžio 14 d. ir tapo žinomu, miestiečių lankomu Kauno kultūrinio gyvenimo židiniu. Juose vykdavo ir vyksta mokslinės konferencijos, muzikinės popietės, skaitomos paskaitos kultūrine tematika, skaučių seserijos susirinkimai. Iki 2009 m. rugsėjo 14 d., kai atsisveikino su darbu muziejuje, visus lankytojus pasitikdavo visada besišypsanti, spinduliuojanti taurumu ir vidine šviesa šių namų įkūrėja ir globėja K.Galaunienė. Ir dabar, kiek leidžia jėgos, ji tvarko medžiagą, susijusią su A. ir P.Galaunių namų archyvu. Ji yra M.K.Čiurlionio draugijos Kauno skyriaus, Lietuvos meno istorikų draugijos narė.

1997 m. už nuopelnus Lietuvos kultūrai K.Galaunienė apdovanota Didžiojo kunigaikščio Gedimino V laipsnio ordinu.

Anelė BUTKUVIENĖ

RĖMĖJAI:

LIETUVOS POLICIJA

DRAGAI:

Panevėžio miesto savivaldybė

Plungės miesto savivaldybė